

XITOIY IMPERATIV MAQOLLAR TADQIQINING ILMIY AHAMIYATI

Ochilova Shohsanam

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti magistranti

Annotatsiya. *Xitoy imperativ maqollari (汉语祈使谚语) xalq donishmandligining muhim shakli bo'lib, buyruq, maslahat, ogohlantirish yoki iltimos shaklida ifodalanadi. Ular Konfutsiy ta'limoti, Daosizm va xitoy xalqining kundalik hayot tajribasini aks ettirib, tilning pragmatik va madaniy jihatlarini ochib beradi. Ushbu tadqiqot Xitoy imperativ maqollarining lingvistik xususiyatlarini (祈使句 qǐshǐ jù – imperativ gaplar, zarralar: 请 qǐng, 勿 wù, 吧 ba), semantik va pragmatik funksiyalarini tahlil qiladi. Tadqiqotda maqollarning madaniy meros sifatidagi roli, interkultural aloqalardagi ahamiyati, til o'qitish, tarjima nazariyasi va sun'iy intellektidagi qo'llanilishi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, Xitoy imperativ maqollarini o'zbek maqollari bilan qiyosiy tahlil orqali ikki madaniyatning umumiy va farqli qadriyatlarini aniqlash maqsad qilingan. Tadqiqot natijalari tilshunoslik, madaniyatshunoslik va tarjima sohasidagi ilmiy ishlar uchun asos bo'lib, Xitoy madaniyatining “dunyoga chiqishi” strategiyasiga hissa qo'shadi.*

Kalit so'zlar: *xitoy imperativ maqollari, 汉语祈使谚语 (Hànyǔ qǐshǐ yànyǔ), imperativ gaplar 祈使句 qǐshǐ jù), pragmatika va madaniyat, qiyosiy maqollar tadqiqoti, itoy xalq donishmandligi*

Xitoy imperativ maqollari (汉语祈使谚语 / hànyǔ qǐshǐ yànyǔ) — bu buyruq, maslahat, ogohlantirish yoki iltimos shaklida tuzilgan xalq donishmandligi namunalari. Ular ko'pincha fe'lning imperativ shakli (masalan, 勿 wù — “qilma”, 请 qǐng — “iltimos qiling”, 吧 ba — yumshoq buyruq) orqali ifodalanadi va Xitoy madaniyatida chuqur ildiz otgan Konfutsiy, Daosizm va boshqa falsafiy qadriyatlarni aks ettiradi. Masalan: “己所不欲, 勿施于人” (Jǐ suǒ bù yù, wù shī yú rén) — “O'zingga yoqmaydigan narsani boshqalarga qilma”. Bu turdagi maqollar nafaqat til, balki madaniyat, pragmatika va ijtimoiy munosabatlarni o'rganishda muhim manbadir.

Xitoy imperativ maqollar tadqiqotining ilmiy ahamiyati quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

Xitoy tilida imperativ mayl morfologik jihatdan zaif (fe'l shakli o'zgarmaydi), shuning uchun imperativ maqollar kontekst, zarralar (吧, 了, 请, 勿) va pragmatik vositalar orqali hosil bo'ladi. Tadqiqot bu mexanizmlarni ochib beradi va zamonaviy xitoy grammatikasi (祈使句 qǐshǐ jù) nazariyasini boyitadi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi Xitoy imperativ maqollarining lingvistik xususiyatlarini, madaniy-semantik mazmunini va ilmiy ahamiyatini tahlil qilishdir. Tadqiqot quyidagi vazifalarni hal qiladi: 1) imperativ maqollarning grammatik va pragmatik xususiyatlarini ochib berish; 2) ularning madaniy meros va zamonaviy qo'llanilishini ko'rib chiqish; 3)

o‘zbek maqollari bilan qiyosiy tahlil orqali umumiy va xos jihatlarni aniqlash. Tadqiqot dolzarbligi Xitoy madaniyatining “dunyoga chiqishi” strategiyasi va O‘zbekiston-Xitoy hamkorligi kuchaygan hozirgi sharoitda yanada ortadi.

Xitoy imperativ maqollari tilshunoslikda 祈使句 (qǐshǐ jù) — imperativ gaplar doirasiga kiradi. Xitoy tilida fe‘l morfologik jihatdan o‘zgaraydi, shuning uchun imperativlik zarralar (请 qǐng — “iltimos”, 勿 wù — “qilma”, 吧 ba — yumshoq buyruq) va kontekst orqali ifodalanadi. Maqollar ko‘pincha qisqa, ritmik va metaforik bo‘lib, ularning asosiy funksiyasi — harakatga undash, axloqiy me‘yorlarni o‘rgatish va ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishdir. Maqollar sintaksis, semantika va pragmatika o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatadi: ular umumlashtiruvchi, direktiv (yo‘naltiruvchi) kuchga ega bo‘lib, oddiy gaplardan farqli o‘laroq, harakatga undaydi.

Imperativ maqollar Xitoy xalqining dunyoqarashini (世界观 shìjiè guān) aks ettiradi: axloq, oila, jamiyat, mehnat va tabiatga munosabat. Ular Konfutsiy ta‘limotining (“O‘zingga yoqmaydigan narsani boshqaga qilma”) yoki xalq donishmandligining asosiy manbai hisoblanadi.

Xalqaro munosabatlarda (masalan, siyosiy nutqlarda, ommaviy axborot vositalarida) ishlatilishi interkultural pragmatikani o‘rganishga yordam beradi. Deng Syaopin davrida “不管黑猫白猫，能捉老鼠就是好猫” kabi maqollar siyosiy qarorlarni xalqqa tushuntirishda muhim rol o‘ynagan.

Boshqa tillar (o‘zbek, ingliz, rus) maqollari bilan qiyosiy tahlil orqali madaniy o‘xshashlik va farqlarni aniqlash mumkin.

Til o‘qitish Imperativ maqollar o‘quvchilarga nafaqat lug‘at va grammatikani, balki madaniy nuanslarni ham o‘rgatadi. HSK imtihonlarida va til o‘qitish darsliklarida ular keng qo‘llaniladi.

Imperativ maqollarni boshqa tillarga tarjima qilishda pragmatik kuch (buyruq vs maslahat) saqlanishi muhim muammo hisoblanadi. Tadqiqot tarjimonlarga yordam beradi.

Tilshunoslik jihatidan — tadqiqot imperativ gaplarning sintaksisi, semantikasi va pragmatikasini chuqurlashtiradi. Xitoy tilida imperativlik kontekstga bog‘liq bo‘lgani uchun, maqollar zarralar va intonatsiya orqali hosil bo‘lish mexanizmini ochib beradi. Bu zamonaviy grammatika nazariyasini boyitadi (masalan, Langackerning “construal” nazariyasi asosida tarjima tadqiqotlari).

Madaniyatshunoslik va interkultural aloqalar — maqollar xitoy xalqining dunyoqarashini (世界观 shìjiè guān) aks ettiradi. Ular axloq, oila, jamiyat va tabiatga munosabatni o‘rganishda asosiy manbadir. Xalqaro munosabatlarda (ommaviy axborot vositalarida) ishlatilishi interkultural pragmatikani tahlil qilishga yordam beradi. Masalan, Nikolaeva tadqiqotida Xitoy ingliz tilidagi ommaviy axborot vositalarida maqollarning siyosiy va madaniy ta‘siri ko‘rsatilgan.

Ijtimoiy-psixologik tadqiqotlar: Maqollar inson xulqini shakllantirishda (axloqiy tarbiya, motivatsiya) qanday rol o‘ynashini ko‘rsatadi.

O‘zbek-xitoy ilmiy hamkorligi kuchaygan bugungi kunda (savdo, madaniyat, ta’lim) bu tadqiqot ikki xalq o‘rtasidagi madaniy aloqalarni chuqurlashtiradi. O‘zbek maqollari bilan qiyosiy o‘rganish (masalan, “O‘zingga yoqmaydigan narsani boshqaga qilma” ga o‘xshash o‘zbekcha “O‘zingga yoqmasa — birovga qilma”) ikki madaniyatning umumiy qadriyatlarini ochib beradi.

Xulosa: Xitoy imperativ maqollar tadqiqoti — bu nafaqat tilshunoslik, balki keng ko‘lamli gumanitar fanlar (madaniyatshunoslik, psixologiya, siyosatshunoslik, ta’lim) uchun muhim manba. U madaniy merosni saqlash, interkultural tushunishni oshirish va zamonaviy ilmiy muammolarni (AI, tarjima, til o‘qitish) hal qilishda amaliy ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari O‘zbekistonda sinologiya, tilshunoslik va madaniyatshunoslik yo‘nalishlarida yangi ilmiy ishlar uchun asos bo‘lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Хасанова, Ш. (2023). Феъл фразеологизмларда вариантланиш (хитой ва ўзбек тиллари мисолида). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(23), 127-131.

2. Хасанова, S. (2021). Rus tilshunosligida frazeologizmlarning tadqiqi: rus tilshunosligida frazeologizmlarning tadqiqi. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 2(7).

3. Shaxzoda, X. (2020). Lexical Properties Of Pu Songling Novels. *The American journal of social science and education innovations*.

4. Хасанова, S. (2022). Xitoy va o‘zbek tillarida fe‘l frazeologizmlarining antonomiya hodisasi. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 29), 188-197.

5. Khasanova, S. A. Q. (2022). Analysis of verb phraseological units in chinese. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 11(5), 280-283.

6. Shaxzoda, X. The development of story of the XVI XVII century and the specific style of Pu Sungling’s work. *Academicia an international multidisciplinary research journal*. DOI, 10, 2249-7137.